

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2013 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2013

2

Vilnius 2014

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2013

2

Vilnius 2014

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

ROMOS KATALIKŲ DVASININKŲ MOBILUMAS IR JO KONTROLĖ ŽEMAIČIŲ (TELŠIŲ) IR VILNIAUS VYSKUPIJOSE (PO 1863–1864 M. SUKILIMO IKI XX A. PRADŽIOS)

Visuomenės narių mobilumas yra reikšminga prielaida, sudaranti sąlygas formuoti socialinės komunikacijos sistemai¹, kuri būtina modernios visuomenės funkcionavimui. Visgi pažymėtina, kad Miroslavas Hrochas vengė griežtai priežastinio ryšio tarp mobilumo ir komunikacinės sistemos funkcionavimo². Šiame tyrime mobilumo sąvoką vartojame judėjimo laisvės prasme ir analizuojame kaip ypatybę, būtiną Romos katalikų dvasininkų luomo asmenims atliekant su jų luomu susijusias sielovadines funkcijas. Taip pat mobilumo sąvoka bendrai charakterizuoja visuomenės socialinės komunikacijos galimybes.

Tyrimo tikslas – fiksuoti valdžios priemones, reglamentavusias dvasininkų mobilumą po 1863–1864 m. sukilimo, ir analizuoti jų taikymo praktiką Žemaičių (Telšių)³ ir Vilniaus⁴ vyskupijose. Analizuojant ir priemonių taikymo praktiką galima tikėtis pateikti įvairiapusiškesnę, dinamiškesnę ir spalvingesnę vaizdą, pamatyti detales, aspektus, kurie savitai charakterizuoja ir valdžios politiką, ir dvasininkų luomą. Taip pat svarbu įvertinti

¹ M. Hroch, *Mažosios Europos tautos*, Vilnius, 2012, p. 158–163.

² M. Hrochas nurodė esą tam reikalingos ir kitos sąlygos. Pavyzdžiui, „vertikalią socialinę mobilizaciją“ arba „nevaldančiosios etninės grupės narių socialinės karjeros galimybes“. Žr. ten pat, p. 160.

³ Dvigubas – Žemaičių (Telšių) – vyskupijos (ir seminarijos) pavadinimas buvo fiksuotas 1847 m. Apaštaltų Sosto ir Rusijos susitarime. 1865 m. seminariją iš Varnių perkėlus į Kauną jos pavadinimas nepasikeitė. Toliau vartosime istoriografijoje dažnesnį Žemaičių vyskupijos (ir seminarijos) pavadinimą. Nuorodose paliksim šaltinyje vartojamą variantą.

⁴ Vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte buvo ir Minsko vyskupija (apėmusi Minsko guberniją), tačiau 1869 m. pasaulietinės valdžios sankcija ji buvo panaikinta: prijungta prie Vilniaus vyskupijos. 1882 m. gruodžio mėn. susitarimu tarp Rusijos ir Apaštaltų Sosto Minsko vyskupija prijungta prie Mogiliavo arkivyskupijos.

minėtų priemonių poveikį pačiai socialinei struktūrai – Romos katalikų dvasininkams; parodyti, kaip mobilumo parametras charakterizuoja dvasininkų socialinę elgseną.

Geografinio mobilumo parametras kaip analitinė sąvoka vartojamas socialinių grupių tyrimuose⁵. Romos katalikų dvasininkų mobilumas, tiksliau – jo suvaržymai, istoriografijoje įvardijami bendromis charakteristikomis Katalikų Bažnyčios patirto spaudimo po 1863–1864 m. sukilimo kontekste⁶, tačiau tikslumo aptariant minėtas priemones stinga⁷. Algimantas Katilius, nagrinėjęs dvasininkų rengimą Seinų seminarijoje, t. y. Lenkijos Karalystėje, kai kuriuos mobilumo aspektus nagrinėjo atidžiau⁸. Yra įvardytos Žemaičių (Telšių) vyskupo Motiejaus Valančiaus vyskupavimo metais taikytos dvasininkų mobilumo ribojimo praktikos⁹. Vytautas Merkys aptarė kai kuriuos kunigų judėjimo laisvės ribojimus šalia kitų „kunigų administravimo varžymų“, nurodė, kad panaikinus karo padėtį jie buvo sušvelninti, bet nepanaikinti¹⁰. Paskutiniųjų XIX a. dešimtmečių situacija, administracinių nurodymų, reglamentavusių dvasininkų mobilumą, funkcionavimas ir taikymo praktikos Žemaičių (Telšių) bei Vilniaus vyskupijose atskiru tyrimo objektu nebuvo, neanalizuota jų dinamika pasaulietinės valdžios politikos kontekste. Paminėtina V. Merkio parengta publikacija¹¹ (beje, kiek koregavome V. Merkio pateiktą šių dokumentų genezės prielaidą¹²). Ji puikiai parodo egzistavusių aplinkraščių brūzgynus ir painiavą, nors ir nekeliant tikslo gilintis į jų taikymo praktikas. Pastebėtume, kad į dvasininkų mobilumo suvaržymus kaip į Romos katalikų dvasininkų luomą charakterizuojančio parametro varžymą atkreipėme dėmesį dvasininkų juridinės padėties ir tapatybės tyrime¹³, tačiau detalai tik šio aspekto neanalizavome. Edgaras Petkevičius, analizavęs

⁵ М. В. Ло с к у т о в а, Географическая мобильность профессоров и преподавателей российских университетов второй половины XIX в.: постановка проблемы и предварительные результаты исследования, „Быть русским по духу и европейцем по образованию“. Университеты Российской империи в образовательном пространстве Центральной и Восточной Европы XVIII – начала XX в., сост. А. Ю. Андреев, Москва, 2009, с. 183–221.

⁶ R. V è b r a, *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius, 1968, p. 34; P. V a i č e k o n i s, *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius, 1999.

⁷ A. A l e k n a, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga, 1975, p. 261–262; V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 623.

⁸ A. K a t i l i u s, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a. – XX a. pradžia)*, Vilnius, 2009, p. 264–276.

⁹ A. A l e k n a, min. veik., p. 213–222, 256–262.

¹⁰ V. M e r k y s, min. veik., p. 621–623.

¹¹ Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų Krašte 1864–1901 m., parengė V. Merkys, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 247–322.

¹² V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje) (tesinys), *Lietuvos istorijos metraštis 2012 metai. 1*, Vilnius, 2013, p. 95.

¹³ V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš.–

Katalikų Bažnyčios teisinę padėtį 1863–1904 m. Lietuvoje, dvasininkų judėjimo laisvės suvaržymams dėmesio neskyrė, o socialinio mobilumo tvarką – kunigų skyrimą, atleidimą iš pareigų – įvardijo detaliau¹⁴. Visgi svarbu pastebėti, kad vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte (ŠVK) būtent Romos katalikų dvasininkų atžvilgiu pasaulietinė valdžia siekė kontroliuoti ir socialinį dvasininkų mobilumą, ir dvasininkų judėjimą parapijose ar vyskupijoje (dvasininkų vykimą į tarnybos vietas ar laikinas komandiruotes pavaduojant parapijos kunigą, dalyvavimą bažnytinėse šventėse – atlauduose – kitose parapijose, dalyvavimą kitose religinėse praktikose, pavyzdžiui, 40-ies valandų pamaldose¹⁵, kunigų rekolekcijose, laidotuvėse, kuriose būna daugiau kunigų¹⁶, ir pan.¹⁷). Visoms tokio pobūdžio išvykoms dvasininkai turėjo gauti ir pasaulietinės valdžios leidimą. Taigi, socialinio mobilumo ir mobilumo kontrolė sudarė tarpusavyje besisiejusių priemonių grupę.

Rusijos imperijoje tik bajorų luomas turėjo neribotą judėjimo laisvę, ir tai pripažįstama kaip šio luomo privilegija, išskirtinė ypatybė¹⁸. Tačiau kalbant apie ŠVK po 1863–1864 m. sukilimo, ir pastarasis teiginys – labiau istoriografinė legenda nei realybė, nes mobilumo ribojimų patyrė visų luomų asmenys¹⁹. Dvasininkai užėmė ypatingą vietą imperijos socialinėje struktūroje, tačiau Romos katalikų dvasininkija ŠVK

XX a. pradžioje), ten pat, *2011 metai*. 2, Vilnius, 2012, p. 69–80; V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje) (tęsinys), ten pat, *2012 metai*. 1, p. 81–102, 92.

¹⁴ Kun. E. Petkevičius, Katalikų Bažnyčios teisinė padėtis 1863–1904 m. Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 27, Vilnius, 2005, p. 157–162.

¹⁵ Tai – Švč. Sakramento išstatymas garbinimui (pirmas dvi dienas – po 13 valandų, o trečią dieną – 14 valandų). Dažniausiai tai daroma per bažnyčios globejo iškilmes. Žr.: *Vyskupo Antano Baranausko anketa dvasininkams (1898 m.)*, parengė A. Katilius, Vilnius, 2012, p. 431; K. Čibiras, *Liturgika*, Dillingen, 1947, p. 97.

¹⁶ P. Vaičekonis, min. veik., p. 72–73; V. Merkys, min. veik., p. 640–641.

¹⁷ Šie ir kiti suvaržymai, taikyti Katalikų Bažnyčiai bei dvasininkijai, aptarti ir interpretuoti, žr.: A. Alekna, min. veik., p. 256–262; V. Merkys, min. veik., p. 612–660; М. Долбилов, *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва, 2010, с. 297–366.

¹⁸ С. Беккер, *Миф о русском дворянстве: дворянство и привилегии последнего периода императорской России*, Москва, 2004, с. 27–28.

¹⁹ Pavyzdžiui, tokio pobūdžio kontrolę patyrė asmenys iš ŠVK, norintys vykti mokytis į Lenkijos Karalystę (vadinamąjį Pavyslio kraštą); taip pat paminėtina ir dvarininkų susirinkimų kontrolė, susijusi su jų mobilumo ribojimu. 1897 11 30 Gardino gubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrai, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVA), f. 378, ap. 1898. Politinis skyrius (toliau – PS), b. 52, l. 17; *Сборникъ распоряженій графа Михаила Николаевича Муравьева по усмирению польскаго мятежа въ Северо-Западныхъ губерняхъ 1863–1864*, составилъ Н. Цыловъ, Вильна, 1866, с. 111, 148. Į Tiraspolio vyskupiją buvo draudžiama priimti dvasininkus, o į seminariją – studentus iš Lenkijos Karalystės ir Vakarų krašto. 1863 08 01 VRM pranešimas Tiraspolio vyskupui: Byla apie dvasininkų kėlimą iš vienos vyskupijos į kitą, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – RVA), f. 821, ap. 125, b. 3072, l. 6.

identifikuota labiau kaip socialinė grupė, o ne luomas. Analizuodami teisinę šio luomo apibrėžtį teigėme, kad Romos katalikų dvasininkų luomas ŠVK buvo labiau politinė, o ne socialinė sąvoka. Romos katalikų dvasininkai formaliai išlaikė dvasininkų luomui Rusijos įstatymais fiksuotus parametrus, tačiau ne visais jais galėjo naudotis²⁰. Tai pasakytina ir apie dvasininkų judėjimo laisvę. Tačiau viena – jos ribojimas įstatymais pripažįstant Romos katalikų dvasininkus valstybės tarnautojais ir reglamentuojant jų judėjimą kaip ir kitų šiai grupei priskiriamų asmenų, kita – administraciniai vietinės valdžios nurodymai, sąlygoti labai konkretaus sociopolitinio konteksto, kurie laikinai taikyti dešimtmečiais.

Dvasininkų, kaip asmenų, valstybėje atliekančių reikšmingas funkcijas²¹, pasišalinimą iš tarnybos vietos reglamentavo ne vienas įstatymas. 97-ame Romos katalikų ir Armėnų katalikų dvasinių reikalų valdymo įstatymo straipsnyje nurodyta, kad „nė vienas Romos katalikų dvasininkas negali iš savo gyvenamosios arba tarnybos vietos išvykti, negavęs atitinkamos dvasinės vyresnybės pažymos; pasus tolimoms išvykoms į visas gubernijas vyskupijos vyresnybės reikalavimu išduoda gubernatorius“²². Taigi šiuo įstatymo straipsniu dvasininkų mobilumo kontrolė pirmiausiai deleguojama bažnytinei vyresnybei – vyskupui, o tik „tolimoms išvykoms“ į „visas gubernijas“ kontrolė perleidžiama pasaulietinei valdžiai – gubernatoriui, bet ir šiuo atveju visiškai neeliminuojama vyskupo kontrolė: reikalingas „vyskupijos vyresnybės reikalavimas“. Karinė padėtis, įvesta vadinamajame ŠVK 1863–1864 m. sukilimo metu, koregavo įstatymų funkcionavimą. Sukilimo metu ir po jo įvestos administracinės priemonės ir sankcijos už jų nevykdymą palietė Romos katalikų dvasininkus. Dvasininkų judėjimo kontrolė, nepriklausomai nuo atstumo ir administracinės erdvės, buvo pavesta pasaulietinei valdžiai (*stano* pristavui, uriadnikui, apskrities ispravnikui, gubernatoriui, generalgubernatoriui ar vidaus reikalų ministru).

Jau generalgubernatorius Michailas Muravjovas, kontroliuodamas kitus luomus ir socialines grupes, siekė ir visapusiškos dvasininkų judėjimo kontrolės²³, baiminosi lais-

²⁰ V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 100.

²¹ A. Prašmantaitė, Archyviniai šaltiniai XIX a. Lietuvos katalikų dvasininkijos socialinės raidos tyrimams: tarnybos lapai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 34, Vilnius, 2013, p. 41–64; П. Верт, *Православие, инославие, иноверие: очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи*, Москва, 2012, с. 119–142.

²² Romos katalikų ir jų dvasininkų..., p. 285. *Сводъ Законовъ Россійской Имперіи: Об управленіи духовныхъ дель Христіанъ Римско-Католическаго исповеданія*, т. XI, часть 1–2, Санкт Петербургъ, 1857, с. 21–22 (90 straipsnis) (be vientisos puslapių numeracijos.); *Об управленіи духовныхъ дель Христіанъ Римско-Католическаго и Армяно-Католическаго исповеданія*, т. XI, часть 1, Санкт Петербургъ, 1896, с. 27 (97 straipsnis).

²³ *Сборникъ распоряженій графа Михаила Николаевича Муравьева по усмирению польскаго мятежа въ Северно-Западныхъ губерняхъ 1863–1864*, составилъ Н. Цыловъ, Вильна, 1866, с. 250–260.

vo jų judėjimo, anot jo – dvasininkų *prazdnošatatelstva*²⁴. Pastarasis argumentas²⁵ buvo naudojamas argumentuojant ir vėlesnių metų dvasininkų judėjimą kontroliuojančias priemones. Dvasininkų mobilumas kontroliuotas būtent dėl jų socialinės komunikacijos ribojimo, nepasitikint šio luomo lojalumu, baiminantis įtakos visuomenei.

Ypatingoji karo padėtis vadinamajame ŠVK galutinai buvo panaikinta 1872 m. balandį²⁶, tačiau nė viena iš generalgubernatorių įvestų administracinių priemonių, taikytų Katalikų Bažnyčiai ir katalikų dvasininkams po 1863–1864 m. sukilimo, nebuvo atšaukta, o liko galioti toliau²⁷. Tai pasakytina apie Romos katalikų dvasininkų judėjimo reglamentavimą, kuris iš esmės nebuvo peržiūrėtas ir pakeistas. Karo padėties metu buvo kontroliuojamas dvasininkų judėjimas netgi parapijos ribose²⁸, o aštuntojo dešimtmečio pradžioje leidimų išvykoms parapijos ribose nebereikėjo²⁹. Kita vertus, nurodytume dokumentą – vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio raštą Mogiliavo arkivyskupui, kuriame ir 1896 m. nuogaustaujama dėl asmeninės dvasininkų laisvės ir judėjimo varžymų bei minima, kad dvasininkai baudžiami netgi už išvykas parapijos ribose³⁰. Tagi turime pripažinti, kad faktinė medžiaga apie dvasininkų mobilumą ŠVK kartais pateikia ir savių, su funkcionavusių ar bent egzistavusių aplinkraščių tvarka nesiderinančių faktų.

Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į administracinių priemonių, taikytų vadinamajame ŠVK, painiavą³¹. Dvasininkų mobilumo kontrolei tai taip pat charakteringa. Būtent

²⁴ Išrašas iš 1864 07 11 Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko generalgubernatoriaus ir vyriausiojo vadovo Vitebsko ir Mogiliavo gubernijų rašto Kauno gubernatoriui. 1897 12 22 Kauno gubernatoriaus raštas Policijos departamentui su aplinkraščių kopijomis, *LVI*A, f. 378, ap. 1898 PS, b. 52, l. 9; А. И. Миловидовъ, *Распоряжения и переписка гр. М. Н. Муравьева относительно римско-католического духовенства въ Северо-Западномъ краю*, Вильна, 1910, c. 25 (tokio turinio nurodomas 1864 m. liepos 14 d. aplinkraštis).

²⁵ 1901 04 09 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, *RVI*A, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 207.

²⁶ А. А. Комзолова, *Политика самодержавия в Северо-Западном крае в эпоху Великих реформ*, Москва, 2005, c. 287.

²⁷ Plačiau žr.: V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 81–102.

²⁸ P. Kubicki, *Bajownicy kapłani*, t. 1, *część druga*, Sandomierz, 1936, s. 329–330; V. Merkys, min. veik., p. 623. Taip pat istoriografijoje nurodoma, kad „po 1863 m. sukilimo“ (numanytina, kad iki karo padėties atšaukimo) tokių leidimų reikėjo, kad policija išduodavo leidimus 3 mėnesiams savo parapijai aptarnauti. Žr.: P. Vaičekonis, min. veik., p. 82; A. Alekna cituoja 1866[7?] m. vasario 14 d. vyskupo M. Valančiaus raštą, kuriame tokia tvarka skundžiamasi. Žr. A. Alekna, min. veik., p. 256. Iš tyrėjų pateikiamo konteksto galima numanyti, kad 1871 m. tokia tvarka buvo atšaukta.

²⁹ Pavyzdžiui, Žemaičių (Telšių) vyskupas, leisdamas Josvainių klebonui [Aloyzui] Petkevičiui, kol jis serga, pasikviesti filialistą [Joną] Januškevičių nurodė, kad apie tai pranešti vietinei policijai nereikia, nes kunigas [Jonas] Januškevičius priklauso tai pačiai parapijai. 1891 11 21 Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas Josvainių klebonui, *LVI*A, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 745.

³⁰ 1896 02 28 Žemaičių (Telšių) vyskupo laiškas Mogiliavo arkivyskupui, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 1050, l. 6–7.

³¹ V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 92.

šiam kontekste iškalbingas yra 1875 m. rugsėjį Vilniaus generalgubernatoriaus Piotro Albedinskio atsakymas į Kauno gubernatoriaus siūlymą bausti pinigėmis baudomis du kunigus, pažeidusius gubernatoriaus nuomone, taisykles dėl dvasininkų išvykų³². P. Albedinskis nurodė, kad buvusio krašto valdytojo grafo Eduardo Baranovo 1868 m. vasario 3 d. (nr. 24) aplinkraštis panaikinus karo padėtį prarado galią ir laikomas atšauktu ir, kad apie tai buvo pranešta 1871 m. balandžio 11 d. (nr. 705)³³. Pridurtume, kad generalgubernatorius siūlė nubausti kunigus kaip pažeidusius Įstatymą apie tarnybą (jo 1224 straipsnis) – pasišalinusius iš tarnybos vietos be savo vyresnybės žinios³⁴. Beje, tolesnė bylos eiga rodo, kad Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojas juos taip ir nubaudė, o administracinės sankcijos nebuvo pritaikytos. Visgi toks sprendimas labiau laikytinas išimtimi, o ne realiai funkcionavusia praktika.

Praktikoje, net ir panaikinus karinę padėtį ŠVK, mažai kas keitėsi. Žinoma, turime nurodyti, kad buvo centrinės valdžios pastangų unifikuoti viso Vakarų krašto valdymą bei imperatoriaus įsakais sankcionuoti vietinės valdžios administracinius nurodymus. Tačiau Romos katalikų dvasininkų veiklą, vadinasi – ir jų mobilumą, reglamentavusios priemonės tarp keistinių nepateko. Bandytas keisti esamą situaciją klostėsi po 1871 m., kai ir Vakarų krašte buvo įvesta taikos teismų institucija³⁵. Tada keltas klausimas dėl jų kompetencijų ir santykio su krašte galiojančiais administraciniais nurodymais. Tačiau tai, kad 1872 m. iškeltas klausimas³⁶ dar kartą imtas svarstyti 1875 m. balandį³⁷, o metų pabaigoje imtas spręsti su vietos administracija, t. y. iš jų pareikalauta informacijos apie krašte galiojančius administracinius nurodymus, iškalbingai parodo politinę realybę, pokyčių galimybes ir tempus. O po svarstymų jau 1872 m. buvo pripažinta (vidaus reikalų ministro Aleksandro Timaševio nuomone), kad Romos katalikų dvasininkų veiklą regla-

³² Buvęs Batakių klebonas kunigas Eligijus Montvila buvo nuvykęs į Kauną liepos 9–11 dienomis. Aiškino, kad vyko pas vyskupijos valdytoją dėl gauto nurodymo apie perkėlimą, t. y. vyko tarnybos reikalais. Salantų bažnyčios vikaras kunigas Jonas Sruoga liepos 25 d. be nustatyto bilieto atvyko į Palangą (Kurliandijos gubernijoje) naudotis maudynėmis jūroje (*dliā polzovanija morskimi kupanijami*). Žr. 1875 09 13 Kauno gubernatoriaus raštai Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, ap. 1875 Bendrasis skyrius (toliau – BS), b. 983, l. 1, 2.

³³ 1875 09 16 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui (kopija), ten pat, l. 4.

³⁴ Ten pat.

³⁵ *Lietuvos istorija*, t. 8, d. I: T. Bairašauskaitė, Z. Medišauskienė, R. Miknys, *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius, 2011, p. 193, 221.

³⁶ 1872 03 01 vidaus reikalų ministras A. Timaševas kreipėsi į Ministrų komitetą, kad dėl taikos teismų instituto įvedimo Vakarų gubernijose Aukščiausiosios valdžios turėtų būti patvirtinti kai kurie generalgubernatorių nurodymai. 1875 12 27 vidaus reikalų ministro A. Timaševio raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, ap. 1876 PS, b. 23, l. 1–2.

³⁷ 1877 04 15 [Generalgubernatoriaus kanceliarijos] Politinio skyriaus pranešimas apie kai kurių Vakarų krašto generalgubernatorių nurodymų patvirtinimą Aukščiausiąja valdžia, ten pat, l. 47; 1875 04 17 pranešimas, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 298A, l. 169–173.

mentuojantys administraciniai nurodymai nepatenka į taikos teismų kompetenciją ir jų atšaukimas nėra svarstytinas, o Romos katalikų dvasininkų veiklos kontrolė paliekama generalgubernatoriams³⁸. Tarp paliktų galioti su dvasininkais susijusių administracinių sprendimų, už kurių pažeidimą taikytos sankcijos pagal minėtąjį Vilniaus generalgubernatoriaus E. Baranovo 1868 m. vasario 3 d. (nr. 24) (*sic*) aplinkraščių, liko ir nurodymas bausti už tokį pažeidimą: „[...] 6. savavališkas dvasininko išvykimas į kitą parapiją ir ten, be vyresnybės leidimo, religinių patarnavimų teikimas (*bogosluženje*)“³⁹. Šis punktas iš dalies atkartoją iki tol (karinės padėties metu) veikusį nurodymą: 1864 m. liepos 7 d. (nr. 43, 73[?]) aplinkraščių, kuriuo Romos katalikų dvasininkams buvo draudžiamos išvykos už savo parapijos ir dekanato ribų be pasaulietinės valdžios leidimo⁴⁰, bei 1867 m. sausio 13 d. (nr. 43) aplinkraščių – draudimą atlikti liturgines apeigas išvykus iš savo gyvenamosios vietos⁴¹. Beje, Paweło Kubickio naudoti šaltiniai leidžia teigti, kad panašaus reikalavimo būta jau ir anksčiau –1866 m.⁴²

1882 m. generalgubernatorius E. Tottlebenas per vidaus reikalų ministrą siekė gauti imperatoriaus leidimą jau egzistavusioms administracinėms priemonėms (tarp jų – ir reglamentavusioms dvasininkų mobilumą), tačiau vidaus reikalų ministras D. Tolstojus pasiūlė klausimą atidėti ir laikytis galiojusios tvarkos, kuri esą atšaukta nebuvo ir todėl laikytina „išlaikiusia savo privalomą jėgą“⁴³. Tai – charakteringa ministro laikysena⁴⁴, rodanti, kad aplinkraščiais reglamentuojama ŠVK tvarka jį tenkino ir pokyčių nenorėta, nors 1882 m., matyt, vengta sukelti papildomų diskusijų ir įtampų deryboms su Apaštalų Sostu einant į pabaigą⁴⁵.

³⁸ 1877 04 15 [Generalgubernatoriaus kanceliarijos] Politinio skyriaus pranešimas apie kai kurių Vakarų krašto generalgubernatorių nurodymų patvirtinimą Aukščiausiąja valdžia, *LVIIA*, f. 378, ap. 1876 PS, b. 23, l. 35–36.

³⁹ 1868 02 03 Vilniaus generalgubernatoriaus [E. Baranovo] aplinkraščio gubernatoriams kopija, ten pat, l. 26; 1877 04 15 [Generalgubernatoriaus kanceliarijos] Politinio skyriaus pranešimas apie kai kurių Vakarų krašto generalgubernatorių nurodymų patvirtinimą Aukščiausiąja valdžia, ten pat, l. 36.

⁴⁰ Išvykos už parapijos ir dekanato ribų leidžiamos ne kitaip, o tik gavus oficialų leidimą iš dekanato, ir jei jis mano, kad išvyka reikalinga, tada prašoma leidimo iš karinio apskrities viršininko. Jis duoda leidimą ne daugiau kaip septynių dienų išvykai ir apie tai praneša gubernatoriui. Už tokios tvarkos laikymąsi atsakingas dekanas, už pažeidimus baudžiamas jis. Žr.: Išrašas iš 1864 07 11 Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko generalgubernatoriaus ir vyriausiojo vadovo Vitebsko ir Mogiliavo gubernijų rašto Kauno gubernatoriui. 1897 12 22 Kauno gubernatoriaus raštas Policijos departamentui su aplinkraščių kopijomis, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 4, 9–10.

⁴¹ P. Vaičekonis, min. veik., p. 83. Aplinkraščio teksto kol kas rasti nepavyko, tačiau jo taikymo kontekstas rodo, kad draudimas taikytas ir dvasininkams be tarnybos vietos. Žr. 1878 02 20 Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojo raštas Kauno gubernatoriui, *LVIIA*, f. 378, ap. 1878 BS, b. 310, l. 6.

⁴² P. Kubicki, min. veik., p. 326.

⁴³ 1884 11 10 pažyma apie dvasininkų išvykas, *LVIIA*, f. 378, ap. 1884 PS, b. 123, l. 5–6.

⁴⁴ V. Žaltauskaitė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 97.

⁴⁵ V. Žaltauskaitė, Rusijos–Apaštalų Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniais dešimtmečiais, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003, p. 213–228.

Parapijos dvasininko judėjimas nebuvo laisvas ir savo *dekanato*⁴⁶ ribose. Parapijos dvasininkas pirmiausiai buvo stebimas ir kontroliuojamas dekanato. ŠVK išvykai dekanato ribose reikėjo ne tik savo dekanato, bet ir pasaulietinės valdžios – apskrities ispravniko – leidimo⁴⁷. Tik pats dekanas tarnybos reikalais galėjo laisvai vykti į savo dekanato bažnyčias, tačiau tik pas save galėjo kviešti savo dekanato dvasininkus, o pastarieji apie savo išvyką pas dekaną turėjo pranešti apskrities ispravnikui⁴⁸. Tačiau, pasirodo, ir dekanas kviesdamas kunigą apie tai turėjo pranešti apskrities, kurioje yra kunigo tarnybos vieta, ispravnikui⁴⁹.

Vyskupas galėjo išsikviesti dvasininkus tarnybos reikalais, bet tai pastarųjų neatleido nuo reikalavimo gauti nustatytą leidimą, vadinamąjį bilietą, iš pasaulietinės valdžios⁵⁰. Kartais tokį leidimą gaudavo per keletą dienų, tačiau jeigu parapija buvo nutolusi nuo apskrities centro, kuriame ir buvo ispravniko tarnybos vieta – truko ilgiau. Vėžaičių filialistas (Rietavo dekanatas) Jonas Eidimtas, gavęs vyskupo kvietimą atvykti dėl tarnybos gruodžio 12 dieną, siuntė raštą vyskupui į Kauną, kad atideda kelionę, nes iš Raseinių – apskrities centro – gauti bilietą kelionei truktų apie 10 dienų. Tada jau būtų švenčių metas, o jis esą negali palikti tikinčiųjų⁵¹. Atkreiptinas dėmesys, kad Žemaičių (Telšių) vyskupija apėmė ne tik Kauno guberniją, bet ir dalį Kurliandijos gubernijos, o Vilniaus vyskupija apėmė ne tik Vilniaus, bet ir Gardino guberniją (o nuo 1869 iki 1882 m. ir Minsko). Taigi,

⁴⁶ Vyskupija administraciškai buvo skirstoma į dekanatus, kurie jungė kelias – keliasdešimt parapijų. Žr. *Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasińskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora*, Wilno, 1861, s. 139–142.

⁴⁷ R. Vėbra nurodo, kad po 1871-ųjų „panaikinus karo stovį daugumoje apskričių, kunigams buvo leista važinėti po savo apskritį, turint dekanato raštą“. R. Vėbra, min. veik., p. 34. Tačiau diskusija (ją aptarsime vėliau) dėl Pietvakarių kraštui parengtų Romos katalikų dvasininkų judėjimo taisyklių rodo, kad ŠVK reali situacija buvo tokia, kad ir tik savo dekanato ribose (nepriklausomai nuo to, ar dekanato ribos sutampa su apskrities ribomis ar ne) išvykstant iš parapijos buvo reikalingas pasaulietinės valdžios sutikimas, tik informuoti pasaulietinę valdžią apie išvyką nepakako. Žr.: *LVIA*, f. 378, ap. 1891 PS, b. 30.

⁴⁸ 1892 11 28 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus gubernatoriui, ten pat, ap. 1892 PS, b. 6, l. 116–117.

⁴⁹ Vieviržėnų (Rietavo dekanatas, Raseinių apskritis) klebonas Fortunatas Belevičius / Bilevičius 1884 m. vasarį buvo iškvieistas pas dekaną ir Plungės (Rietavo dekanatas, Telšių apskritis) kleboną Povilą Beresnevičių tarnybos reikalais bei atsiimti algą už 1883 m. antrą pusmetį. Raseinių apskrities ispravnikas apskundė tokią kunigo savavališką išvyką (t. y. išvyką negavus policijos leidimo). Vilniaus generalgubernatorius dėl to, kad nuo įvykio buvo praėję penki mėnesiai, nuobaudos neskyrė, bet prašė nurodyti dekanui, kad kviečiant dvasininkus jis praneštų ir kunigo gyvenamojo „rajono“ apskrities ispravnikui. 1884 06 23 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1884 BS, b. 835, l. 46–47; 1884 08 01 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui (kopija), ten pat, l. 48–49; V. J u z u m a s, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, Varniai, 2013.

⁵⁰ 1891 02 25 einančio Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, ap. 1891 PS, b. 4, l. 18.

⁵¹ 1891 12 12 Vėžaičių filialisto raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 116.

net vykstant pas vyskupą ar vyskupijos valdytoją galėjo prirėkti kirsti gubernijų ribą, o tokiai kelionei jau reikėjo gauti gubernatoriaus išduodamą leidimą – pasą-bilietą.

Dvasininkų asmenines ir tarnybines išvykas už *dekanato* ribų (į kitą apskritį, taip pat į guberniją) reglamentavo generalgubernatoriaus Aleksandro Potapovo aplinkraščiai (1871 m. balandžio 11 d. (nr. 706) ir 1871 m. balandžio 30 d. (nr. 783)), kuriuose nurodoma, kad leidimų vykti prašoma gubernatoriaus per bažnytinę vyresnybę, ir bilietas išduodamas tik patikrinus kelionės tikslą, o vietos, į kurią vykstama, policija informuojama, kad atvykėlis būtų stebimas⁵². Policijos pareigūnų pranešimai apie atvykusių dvasininkų elgesį, kelionių maršrutus rodo, kad šio reikalavimo buvo paisoma. Duomenys pateikiami gubernatoriui, o šis – generalgubernatoriui. Buvo kontroliuojamos visos Romos katalikų dvasininkų grupės (nuo seminarijų klierikų iki vyskupų). Beje, Gardino gubernatorius pridėjo, kad šioje gubernijoje policija stebi ir informuoja administraciją net apie dvasininkų išvykas už parapijos ribų (t. y. ir savame dekanate).

Dvasininkai kreipdavosi į vyskupą, kad gautų leidimą iš pasaulietinės valdžios vykti keletui savaičių į kitos apskrities, kito dekanato parapiją toje pačioje gubernijoje⁵³. Gubernatorius siuntė vyskupui Vyžūnų vikarui (Utenos dekanatas, Vilkmėrgės (Ukmergės) apskritis) Juozapui Noreikai skirtą bilietą dviems mėnesiams vykti gydytis į Sankt Peterburgą, Helsingfordą (Helsinkį) ir Libavą (Liepoją), Šiaulių ir Panevėžio apskritis susitikti su giminaičiais⁵⁴. Tačiau kartais reikalauta tik *vietos* valdžios leidimo. Pavyzdžiui, Grinkiškio (Krakių dekanatas, Kauno apskritis) klebonas Aleksandras Likevičius prašė vyskupo leidimo išvykti iš parapijos 6 dienoms ir norėjo vykti į Smilgius ir Pociūnų dvarą (Šeduvos dekanatas, Panevėžio ir Šiaulių apskritis). Vyskupas sutiko, nurodęs gauti vietos valdžios leidimą (*vid ot miestnoi vlasti*)⁵⁵. Taigi, judėjimo kontrolės tvarka turėjo įvairių niuansų. Kelionės trukmė turėjo lemti, į ką kreipiamasi dėl leidimo išvykti – į apskrities ispravniką ar gubernatorių. 1901 m. Vilniaus generalgubernatorius informavo vidaus reikalų ministrą, kad Vilniaus gubernatorius išduoda apie 100 bilietų per metus dvasininkų išvykoms, neskaitant bilietų, kuriuos išduoda apskričių ispravnikai (kelionei ne daugiau kaip 7 dienoms)⁵⁶. Vadinasi, iš esmės tebegaliojo jau minėtas 1864 m. lie-

⁵² 1893 10 06 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, 1893 BS, b. 466, l. 9–10; 1897 11 30 Gardino gubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 15.

⁵³ 1891 06 28 Dotnuvos klebono raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891 08 07 Dotnuvos vikaro raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 513, 540. Daugiau prašymų šioje byloje: l. 529, 530, 531, 534, 535, 545 etc.

⁵⁴ 1891 09 06 einančio Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, l. 528. Daugiau tokių gubernatoriaus raštų šioje byloje: l. 533, 544, 560 etc.

⁵⁵ 1891 10 01 Grinkiškio klebono raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui ir vyskupo rezoliucija ant prašymo, ten pat, l. 609.

⁵⁶ 1901 04 09 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui [informacija pateikiama remiantis 1898 09 10 Vilniaus gubernatoriaus raštu Vilniaus generalgubernatoriui. Žr.: ten pat, f. 378, 1877 BS,

pos 11 d. M. Muravjovo aplinkraštis, reglamentavęs dvasininkų išvykas. Tik karinių apskričių viršininkų funkcijas (numatytas tame aplinkraštyje) atliko apskričių ispravnikai. Kita vertus, faktiniai duomenys rodo, kad leidimus net ir ilgesnėms nei 7 dienų išvykoms į kitas tos pačios gubernijos apskritis išduodavo ir apskričių ispravnikai⁵⁷. Taigi, tvarka nebuvo aiški.

Į lakonišką formuluotę „išvyka asmeniniais ir tarnybos reikalais“ nebuvo įtraukiamos dvasininkų išvykos į kitose parapijose vykusias bažnytines šventes. Tokios išvykos buvo reglamentuojamos atskira tvarka: leidimą rengti bažnytinę šventę reikėjo gauti iš *vietinės* valdžios (Aleksandro Potapovo 1869 m. gruodžio 2 d. aplinkraštis (nr. 4309)⁵⁸), o leidimą dvasininkui atvykti į šventę – iš gubernatoriaus ir iš apskrities viršininko (*ustanovlennyj bilet ot uezdnogo načalstva*)⁵⁹. Tikėtina, kad iki devintojo dešimtmečio pradžios atvykstančių dvasininkų skaičius griežtai neribotas, nors ir tada tai buvo dvasininkų išvykas varžiusi priemonė⁶⁰. XIX a. devintojo dešimtmečio pradžioje generalgubernatorius (l. e. pareigas) Aleksandras Nikitinas aplinkraščiu (1882 m. lapkričio 17 d. (nr. 35)⁶¹) aiškiai suvaržė dvasininkų atvykimą į bažnytines šventes. Pagal šį aplinkraštį į bažnytinę šventę Gardino⁶² ir Vilniaus gubernijose galėjo atvykti tik 2, o Kauno gubernijoje – 6 kunigai, pranešę apie tai apskrities ispravnikui ir gavę jo leidimą. Praktika rodo, kad reikėjo pranešti ir savo, ir tos apskrities, į kurią vykstama, ispravnikui⁶³. Pastebėtume, kad Žemaičių (Telšių) vyskupas interpretavo nurodymą: esą tai nereiškia, kad tik 6 kunigai ir gali būti kviečiami, bet ten, kur bus daugiau nei 6 kunigai, reikia

b. 379, dalis 2, l. 201–213; *RVA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 206. Pavyzdžiui, 1885 11 09 Kauno gubernatoriaus rašte Vilniaus generalgubernatoriui minima apie Kauno apskrities ispravniko leidimą kunigui Viktorui Tauruševičiui (iš Kauno apskrities) vykti į Raseinių apskritį 5 dienoms. Žr.: *LVA*, f. 378, ap. 1884 PS, b. 123, l. 179.

⁵⁷ Minimas Panevėžio apskrities ispravniko išduotas leidimas kunigui Telesforui Mickevičiui (iš Panevėžio apskrities) dviems savaitėms vykti į Šiaulius ir Raseinių apskritį. Žr.: 1885 10 02 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 159–160.

⁵⁸ 1898 02 09 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 68.

⁵⁹ 1882 07 14 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojui, *LVA*, f. 378, ap. 1882 PS, b. 90, l. 3; 1882 10 22 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojui, ten pat, b.152, l. 6.

⁶⁰ 1879 03 13 Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1879 BS, b. 352, l. 1.

⁶¹ 1883 06 17 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1882 BS, b. 374, l. 1–2.

⁶² 1893 10 06 Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1893 BS, b. 466, l. 9.

⁶³ 1885 02 17 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1884 BS, b. 955, l. 6–7.

generalgubernatoriaus leidimo⁶⁴. Tokios tvarkos ir buvo laikomasi: dėl daugiau nei 6 dvasininkų atvykimo, gavęs bažnytinės valdžios prašymą, gubernatorius kreipdavosi į generalgubernatorių⁶⁵ ir leidimai jiems dažniausiai būdavo suteikiami⁶⁶. Vyskupas nuogaštavo, kad per metus pasaulietinė ir bažnytinė valdžia išsiunčia iki 50 tūkst. raštų (dėl 5000 švenčių)⁶⁷. Pasaulietinės valdžios pranešimai rodo ir tai, kad bažnytinėse šventėse dalyvaudavo daugiau kunigų, nei buvo išduodama leidimų⁶⁸.

Beje, Žemaičių (Telšių) vyskupijoje į bažnytines šventes buvo prašoma leidimų ir 2–10 ar net daugiau kunigų⁶⁹ (didžiausias skaičius – 24 (į Šiluvą))⁷⁰. Tačiau Vilniaus vyskupijoje minėtojo A. Nikitino aplinkraščio paisyta griežčiau: jame nurodytas galinčių atvykti kunigų skaičius ir priimamas kaip norma, be jokių išlygų⁷¹. 1882 m. lapkričio aplinkraščiu išreikšta dvasininkų išvykų į bažnytines šventes kontrolė tik tuo nepasibaigė. Naujasis Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas vėlgi leido aplinkraščius: 1884 m. kovo 21 d. (nr. 1236)⁷² ir 1884 m. kovo 26 d. (nr. 24)⁷³. Jie taip pat reglamentavo dvasininkų atvykimą į bažnytines šventes kaimo vietovių parapijose⁷⁴, suteikė platesnių įgaliojimų dėl jų kontrolės vietinei pasaulietinei valdžiai.

Sklandų dvasininkų atvykimo į bažnytines šventes kontrolės funkcionavimą turėjo užtikrinti vadinamosios *vedomosti* arba sudaryti bažnytinių švenčių sąrašai. Sąrašuose buvo nurodytos parapijose švenčiamų švenčių datos, aplinkinės parapijos (pastebėtina,

⁶⁴ 1884 07 29 Telšių (Žemaičių) vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1882 BS, b. 374, l. 54–55.

⁶⁵ 1883 06 17 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 1–2.

⁶⁶ Tokių išvadą darome peržiūrėję 1891 m. Žemaičių (Telšių) vyskupijos duomenis apie bažnytines šventes, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 474 etc.

⁶⁷ 1884 11 29 Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1884 BS, b. 955, l. 2.

⁶⁸ Bylos dėl dvasininkų išvykų į bažnytines šventes: ten pat, ap. 1882 PS, b. 90, l. 1–4; ten pat, b. 152, l. 1–7; ten pat, ap. 1884 PS, b. 91, l. 1–3; ten pat, b. 127, l. 1–11.

⁶⁹ Beje, informacijoje (*vedomosti*) apie bažnytinę šventę Kauno gubernijoje prie kai kurių parapijų nurodoma, kad leidžiama atvykti ir 10–15 kunigų, [be datos], *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas*, b. 91; 1885 02 17 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui (pridedamas 1883 m. Kauno gub. švenčiamų bažnytinių švenčių sąrašas ir papildomas sąrašas), *LVI A*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 955, l. 6–7, 8–14, 15–57.

⁷⁰ 1891 05 11 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1891 PS, b. 30, l. 19.

⁷¹ 1884 03 21 Vilniaus generalgubernatoriaus I. Kachanovo raštas Vilniaus gubernatoriui, ten pat, ap. 1882 BS, b. 374, l. 27; 1885 10 03 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 98–99.

⁷² 1885 10 03 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 99.

⁷³ 1891 04 01 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1891 PS, b. 30, l. 6; 1898 02 09 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 68–69.

⁷⁴ 1885 10 03 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1882 BS, b. 374, l. 99.

kad jos galėjo priklausyti jau kitam dekanatui ar apskrīčiai), ir į šventes galinčių atvykti aplinkinių parapijų dvasininkų skaičius. Žinoma, kad devintojo dešimtmečio viduryje⁷⁵ – 1884 ar 1885 m.[?]⁷⁶ tokius sąrašus patvirtino generalgubernatorius, o sudarė gubernatoriai, susisiekę su vyskupijų valdžia. Jie buvo atspausdinti⁷⁷ ir jais turėjo vadovautis pasaulietinė valdžia, išduodama leidimus dvasininkų išvykoms. Nuo 1885 m. daugiau įgaliojimų suteikta vietos valdžiai – ispravnikams, nors vėlgi dėl daugiau nei 6 dvasininkų atvykimo leidimo kreipiamasi į gubernatorių⁷⁸.

Pastebėtina, kad ir iki tol *vedomosti* jau egzistavo: jau 1882 m. balandį, vadinasi, dar iki A. Nikitino aplinkraščio pasirodymo, dėl bažnytinių švenčių sąrašų kreiptasi į Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytoją A. Beresnevičių, ir sąrašas buvo gautas 1883 m. sausį⁷⁹. Naujasis vyskupas M. Paliulionis 1884 m. jo nepakeitė⁸⁰.

Taigi vykstant į bažnytines šventes, numatytas vadinamosiose *vedomosti*, gretimoje parapijoje pastarosios klebono kvietimu, reikėjo iš anksto (prieš septynias dienas) pranešti apie išvykimą vietiniam ispravnikui. Faktiškai tai reišė, kad reikėjo gauti jo leidimą⁸¹. Tačiau praktika rodo, kad valdininkas pasaulietis dėl dvasininko išvykimo galėjo ir nesutikti. Tokių atvejų daug nefiksavome, tačiau jų būta: konfliktai kildavo ir dėl asmeninių valdininkų savybių, ir dėl klaidų sąrašuose ar neaptartos bažnytinių švenčių kilnojimo praktikos. Pavyzdžiui, Pumpėnų klebonas Antanas Valentas rašė raportą vyskupui ir skundėsi, kad 1885 m. balandžio 10 d. bažnytinių švenčių sąrašė Pumpėnų nėra, ir pristavas netenkino jo prašymo – neleido atvykti kunigui iš Joniškėlio, nei pačiam ten vykti⁸². Šiaulių klebonas ir Joniškio dekanato dekanas Gustavas Tomkevičius vėlgi skundėsi valdininko savivale: apskrities ispravniką pavaduojantis valdininkas vietoje 6

⁷⁵ Tokia informacija nurodoma 1891 03 15 Žemaičių (Telšių) vyskupo rašte Kauno gubernatoriui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 771.

⁷⁶ 1884 11 29 Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui (jame minima, kad nuo ateinančių metų bus keičiama dvasininkų atvykimo į bažnytines šventes Kauno gubernijoje tvarka), ten pat, f. 378, ap. 1884 BS, b. 955, l. 2.

⁷⁷ Kol kas žinome atspausdintą Kauno gubernijos švenčių sąrašą. Žr.: *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas*, b. 91. Kad tokie sąrašai funkcionavo ir Vilniaus vyskupijoje, sprendžiame iš aplinkraščių turinio bei kitų generalgubernatoriaus fondo dokumentų, kuriuose pateikiami nespausdinti sąrašai. Pavyzdžiui, švenčių Vilniaus mieste. Žr.: l. 1886 10 28 Vilniaus miesto bažnytinių švenčių sąrašas, LVIA, f. 378, ap. 1882 BS, b. 374, l. 107–111.

⁷⁸ 1885 02 17 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1884 BS, b. 955, l. 6–7.

⁷⁹ Vyskupas M. Paliulionis mini 1882 12 31 pateiktą bažnytinių švenčių sąrašą. Žr. 1884 11 29 Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 2.

⁸⁰ 1885 12 18 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, b. 123, l. 244–245.

⁸¹ 1891 02 25 einančio Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1891 PS, b. 4, l. 18.

⁸² Pumpėnų klebono raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 301.

dvasininkų į bažnytinę šventę leido atvykti tik dviems (kitur nurodoma, kad tik vienam)⁸³ kunigams. G. Tomkevičius surašė itin argumentuotą ir emociingą raštą vyskupui apie tai, kad „protinga paklusti valdžiai, veikiančiai įstatymo ribose, bet neprotinga paklusti valdininkui, kurio sprendimai priešingi jo vyresnybės sprendimams ir turi tikslą spausti ir pajuokti dvasininkus“, ir gana idiliškai piešė valdžios nustatytą tvarką bei savo santykius su apskrities ispravniku, kuriuos dabar ardo jį laikinai pavaduojantis padėjėjas⁸⁴. Tiesa, galiausiai, to paties dekano žodžiais tariant, valdininkas susiprotėjo (*obrazumilsia*)⁸⁵ ir konfliktas baigėsi. Matyt, ir visi kunigai į atlaidus nuvyko.

Panašiu metu imtasi reglamentuoti ir kitą religinę praktiką, susijusią su dvasininkų išvykomis. 1885 m. vasarą aiškintasi, kiek dvasininkų dalyvauja 40-ies valandų pamaldose⁸⁶. Beje, Michailas Dolbilovas nurodo, kad šios pamaldos dėl Revizinės komisijos siūlymų buvo kategoriškai uždraustos jau 1866 m. gruodžio 5 d. ir 1867 m. balandžio 11 d. generalgubernatoriaus aplinkraščiais⁸⁷. Pawełas Kubickis nurodo 1869-uosius⁸⁸, tačiau šaltiniai rodo, kad ši religingumo praktika nenustojo gyvuoti, o tai vėlgi teikia prielaidų svarstymams apie politikos efektyvumą, ir valdžia ėmėsi pakartotinių priemonių. Įdomu, kad jau egzistavę aplinkraščiai net neminimi. Nors tai taip pat nėra nauja valdžios politikos ŠVK kontekste⁸⁹. Taigi, buvo parengti sąrašai apie 40-ies valandų pamaldas bažnyčiose. Galiausiai, po derinimo su Vidaus reikalų ministerija, 1885 m. gruodžio 3 d. aplinkraščiu buvo uždrausta kviesti ne savo parapijos dvasininkus į šias religines praktikas⁹⁰. Atribota dar viena galimybė dvasininkams išvykti iš savo parapijos. Po 1885 m. gruodžio 3 d. aplinkraščio 40-ies valandų pamaldose galėjo dalyvauti tik savos parapijos dvasininkai (filialistai, altaristai), bet parapijoje jų nebuvo daug, todėl ir tikinčiųjų religinių poreikių patenkinimas šių praktikų metu buvo atribotas. Dvasininkų judėjimo, kuris buvo susijęs su sielovadinių

⁸³ Radviliškio klebonas aplinkinių parapijų dvasininkus pakvietė į parapiinės bažnyčios šventę kovo 19 d. 1891 03 09–13 dienomis vyko susirašinėjimas dėl tų kunigų atvykimo. Apskrities ispravniko pavaduotojas nesutiko dėl kunigų atvykimo. Vėliau sprendimą pakeitė. Žr.: ten pat, b. 155, l. 671, 711, 712, 752, 759, 770, 782.

⁸⁴ 1891 03 13 Šiaulių klebono ir dekano raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, b. 155, l. 759.

⁸⁵ 1891 03 14 Šiaulių klebono ir dekano raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, l. 752.

⁸⁶ 1885 08 25 Vidaus reikalų ministerijos raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, ap. 1885 BS, b. 1048, l. 9.

⁸⁷ М. Долбилов, min. veik., p. 311–313. P. Vaičekonis nurodo, kad jas uždraudė 1869 m. Žr. V a i č e k o n i s, min. veik., p. 84.

⁸⁸ P. K u b i c k i, min. veik., p. 331.

⁸⁹ Panašią situaciją, kai ankstyvesni aplinkraščiai net neminimi, fiksavome ir dėl priesaikos naujai įšventintiems kunigams. Žr.: V. Ž a l t a u s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 92.

⁹⁰ 1885 12 03 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui (kopija), *LVI A*, f. 378, ap. 1885 BS, b. 1048, l. 41–42. 1885 12 03 Vilniaus generalgubernatoriaus aplinkraščiai Vilniaus (nr. 40), Gardino (nr. 41) ir Kauno (nr. 43) gubernatoriams bei vyskupijų vyresnybei (nr. 42, 44), ten pat, l. 43–44.

funkcijų atlikimu, ribojimu buvo siekiama savaip reglamentuoti religinį gyvenimą, keisti religinių praktikų vyskupijose tradiciją.

Pastebėtume, kad vietos valdžia kartais improvizavo ir taikė aplinkraščius savo nuožiūra. Pavyzdžiui, nors pripažįstama, kad vyskupas gali išsikviesti dvasininkus tarnybos reikalais, bet pasaulietinė valdžia Vilniaus gubernijoje ribojo daugiau nei dviejų dvasininkų atvykimą pas vyskupą tuo pačiu metu, ir tai darydama rėmėsi būtent 1882 m. lapkričio 17 d. (nr. 35) aplinkraščiu, ribojusiu dvasininkų vykimą tik į bažnytinės šventes⁹¹.

Taip pat atkreiptume dėmesį, kad valdžios politika vadinamojo ŠVK katalikiškų vyskupijų atžvilgiu aiškiai nebuvo vienoda. Vilniaus vyskupija dėl to, kad jos teritorijoje buvo daugiau ir kitų konfesijų (didžiausias dėmesys skirtas stačiatikiams) tikinčiųjų, sulaukė ypatingo valdžios dėmesio. Netgi pokyčiai Katalikų Bažnyčios struktūroje ŠVK devintojo dešimtmečio pradžioje, kai 1882 m. gruodį tarp Rusijos ir Apaštalų Sosto buvo pasiektas susitarimas, kurio pasekmė buvo vyskupų nominavimas, be kita ko, Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijoms⁹², sąlygojo ir išskirtinį bei padidintą valdžios dėmesį Romos katalikų dvasininkams. Valdžia, centrinė ir vietos, jautė visuomenės dėmesį bažnytiniam autoritetui, nuogaštavo dėl galimos vyskupų įtakos dvasininkams⁹³ ir visuomenei. Todėl dvasininkus kontroliuojančios administracinės priemonės buvo tik stiprinamos,

⁹¹ 1890 08 24 Gardino gubernatoriaus pareigas einančio raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1890 PS, b. 8, l. 66.

⁹² 1883 m. kovą ir į Vilniaus, ir į Žemaičių (Telšių) vyskupijas paskirti vyskupai: Karolis Hrynevickis ir Mečislovas Leonardas Paliulionis.

⁹³ Tokie nuogaštavimai dėstomi vidaus reikalų ministro Dmitrijaus Tolstojaus rašte Vilniaus generalgubernatoriui (l. e. pareigas) Aleksandrui Nikitinui. Jame minimos Vilniaus vyskupo sankcijos kai kuriems vyskupijos dvasininkams. Beje, pasižymėjusiems išskirtiniu lojalumu pasaulietinei valdžiai. Baiminamasi panašių veiksmų Mogiliavo arkivyskupijoje. Žr.: 1883 11 02 vidaus reikalų ministro D. Tolstojaus raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriui A. Nikitinui, ten pat, ap. 1883 BS, b. 350, l. 158–159; 1883 11 13 l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus A. Nikitino raštas vidaus reikalų ministru D. Tolstojui, ten pat, l. 162–163; 1883 11 16 l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus A. Nikitino raštas vidaus reikalų ministru D. Tolstojui, ten pat, b. 545, l. 11–27.

Naujasis vidaus reikalų ministras Ivanas Durnovas aplinkraštyje atkreipė dėmesį į „pastaruju metu“ (tikėtina, kad dėl Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio laikysenos) pastebimą dvasininkų priešingą nusiteikimą prieš Valstybę ir Stačiatikybę ir apie tokius reiškinius prašė pranešti ministerijai. Šią reakciją galėjo sąlygoti Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio laikysena pasaulietinės valdžios atžvilgiu [plačiau apie Vilniaus vyskupo veiklą 1883–1885 m.: V. Ž a l t a u s k a i t ė, „Apie fotografuotis mėgusį dvasininką ir vyskupo atvaizdo funkcionavimą XIX a. pabaigos Lietuvos kontekste (Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio atvejis)“ – pranešimas, skaitytas Lietuvos kultūros tyrimų instituto konferencijoje „Vaizdo kontrolė“, 2013 10 24. 1884 06 06 aplinkraštis, ten pat, f. 378, ap. 1884 BS, b. 881, l. 2. 1884 07 26 Vilniaus generalgubernatoriaus I. Kachanovo aplinkraštis Vilniaus ir Gardino gubernatoriams [beje, kadangi ataskaitas teikė ir Kauno gub. valdininkai, taigi tikėtina, kad toks aplinkraštis buvo siųstas ir Kauno gubernatoriui], ten pat, b. 875, l. 5.

Vėlesniais metais Vilniaus gubernatorius nurodė, kad kai kurių aplinkraščių (reglamentavusių bažnytinių švenčių šventimą) atsiradimą lėmė būtent Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio didelis dėmesys bažnytinėms šventėms. Žr.: 1898 02 09 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 68–69.

tarp jų buvo ir priemonių dvasininkų mobilumo kontrolei. Michailas Dolbilovas XIX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigos valdžios politikoje sugebėjo pastebėti pozityvių pokyčių vertinant Katalikų Bažnyčią ŠVK⁹⁴. Būtų sudėtinga taip charakterizuoti kiek vėliau Katalikų Bažnyčios, katalikų dvasininkijos atžvilgiu besiklosčiusią situaciją, ypač Vilniaus vyskupijoje.

Šalia jau minėtų A. Potapovo 1871 m. aplinkraščių, reglamentavusių išvykų į *kitas gubernijas* tvarką ir dėmesį skyrusių išvykėlių stebėjimui, funkcionavo ir dar keletas aplinkraščių. Tai – Vilniaus generalgubernatoriaus 1867 m. rugsėjo 14 d. (nr. 21) aplinkraštis dėl ŠVK Romos katalikų dvasininkų išvykų į kitas gubernijas: tik susisiekus su atitinkamu gubernatoriumi jo prašoma leidimų. Panašus, bet platesnę administracinę erdvę apimantis buvo 1867 m. spalio 13 d. (nr. 221) (o vėliau – 1888 m. gruodžio 4 d. (nr. 3190)⁹⁵) Vidaus reikalų ministerijos slaptasis⁹⁶ aplinkraštis, kuriame reikalauta, kad Romos katalikų dvasininkams, vykstantiems į kitas Vakarų ir Pavyslio kraštų gubernijas ir Kurlandijos guberniją, vietinė pasaulietinė valdžia išduotų bilietus ne kitaip kaip tik susisiekus su atitinkamais generalgubernatoriais, ir kiekvieną kartą būtų nurodoma vietovė, į kurią vykstama, ir kelionės tikslas. Praktika rodo, nors nustatyti, kiek sistemiška ji buvo, dar negalime, kad dėl aukštesnio statuso, o galbūt *ypatingos* karjeros bažnyčios hierarchijoje asmenų išvykų imperijos ribose buvo kreipiamasi ir į vidaus reikalų ministrą⁹⁷.

Tačiau kelionė netgi į kitą guberniją turėjo prasidėti nuo vietos pristavo išduodamo liudijimo bilietui gauti (*svidetelstvo na polučeniei bilieta*)⁹⁸, kuri reikėjo siųsti bažnytinei vyresnybei, kad ji iš gubernatoriaus išrūpintų reikiamą pasą-bilietą. Taip pat reikėjo paisyti bažnytinės tvarkos: gauti klebono sutikimą (jei išvykti nori vikaras), gauti dekanos sutikimą. Jeigu kelionės tikslas buvo gydytis – reikėjo pateikti gydytojo liudijimą apie sveikatą. Vien gydytojo liudijimo galėjo ir nepakakti. Būta atveju, kai prašant užsienio paso pareikalauta atlikti sveikatos patikrinimą valdžios nurodytoje gydymo įstaigoje: Vyžūnų vikaras Juozapas Liasauskis kreipėsi į vyskupą, norėdamas gauti užsienio pasą

⁹⁴ М. Долбилов, мин. veik., p. 700.

⁹⁵ 1898 07 05 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui su Kauno gubernatoriaus 1898 07 04 rašto Policijos departamentui kopija, *LVIIA*, f. 378, ap. 1898 PS, b. 52, l. 31.

⁹⁶ Būtent tokią šio aplinkraščio specifinę charakteristiką nurodė gubernatoriai ir generalgubernatoriai kreipdamiesi dėl leidimų atvykti dvasininkams. Žr.: 1876 05 08 Plocko gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1876 BS, b. 736, l. 4; 1891 03 31 Varšuvos generalgubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui; 1891 07 03 Pskovo gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1891 PS, b. 10, l. 22, 69.

⁹⁷ Pavyzdžiui, dėl Vilniaus vyskupijos prelado Aleksandro Kopcegovičiaus išvykos į Piatigorską gydytis buvo gautas VRM sutikimas. 1880 05 03 VRM raštas, ten pat, ap. 1880 BS, b. 411, l. 3.

⁹⁸ 1875 09 13 l. e. Kauno gubernatoriaus pareigas einančio raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIIA*, f. 378, ap. 1875 BS, b. 983, l. 2.

vykti gydytis į Pietų Tirolių pusei metų. Vilniaus generalgubernatorius nurodė dar kartą patikrinti sveikatą Kauno gubernijos valdybos gydymo įstaigoje⁹⁹.

Pastebėtume, kad be jau minėtų aplinkraščių, dar egzistavo 1870 m. sausio 19 d. (nr. 9–12) aplinkraštis, kuriuo *tik* gubernatoriams priskirta teisė teikti leidimus dvasininkų išvykoms imperijos ribose, prieš tai suderinus su gubernatoriumi gubernijos, į kurią vykti prašoma leidimo (tai negaliojo asmenims, esantiems policijos priežiūroje)¹⁰⁰. Tačiau, nors faktiškai leidimą, vadinamąjį bilieta, bažnytinei vyresnybei atsiųsdavo gubernatorius, dėl jo buvo kreipiamasi į generalgubernatorių. Taigi generalgubernatoriai ir po 1870 m. sausio 19 d. aplinkraščio išleidimo išlaikė dvasininkų judėjimo kontrolę savo kompetencijoje. Tiksliau – buvo paisoma aukštesnės institucijos – VRM – aplinkraščio reikalavimų.

Pavyzdžiui, 1873 m. Vilniaus generalgubernatorius per gubernatorius gavo [20?]¹⁰¹ prašymų (beje, ir vėlesniais metais tokio pobūdžio prašymų skaičius buvo panašus¹⁰²) iš Pietvakarių krašto, Lenkijos Karalystės dėl dvasininkų atvykimo į ŠVK vyskupijas ar išvykimo iš Vilniaus generalgubernatorystei priklausiusių gubernijų¹⁰³. Ne viename prašyme buvo nurodomas būtent 1867 m. spalio 13 d. (nr. 221) VRM aplinkraštis¹⁰⁴, o ne kiti – jau minėtieji vėlesnieji, kurie taip pat reglamentavo išvykas už gubernijos ribų ar imperijos ribose. 1873 m. leidimai galiausiai buvo suteikti visiems prašiusiems, nors, pavyzdžiui, Vilniaus gubernatorius dėl kunigo Juozapo Zaleskio atvykimo į Vilnių siūlė prašymą atmesti: esą Lenkijos Karalystės kunigai daro neigiamą įtaką vietinei dvasininkijai¹⁰⁵. Beje, tai gana dažna ir tradicinė valdininko laikysena, vėliau sulaukusi ir detalesnių administracinių priemonių, kurios apribojo Lenkijos Karalystės ir Vakarų krašto dvasininkų komunikaciją. ŠVK generalgubernatorius Nikolajus Orževskis 1893 m. liepos 3 d. (nr. 1117–1118) aplinkraščiu nurodė, kad visoms dvasininkų išvykoms į Pa-

⁹⁹ 1891 10 01 Vyžūnų vikaro prašymas, 1891 10 16 Kauno gubernatoriaus raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 498–500.

¹⁰⁰ 1898 07 05 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui su Kauno gubernatoriaus 1898 07 04 rašto Policijos departamentui kopija, ten pat, f. 378, ap. 1898 PS, b. 52, l. 31–32.

¹⁰¹ Skaiciuota pagal: Byla apie leidimus Romos katalikų dvasininkams išvykti pagal 1870 01 19 aplinkraščių, ten pat, ap. 1873 BS, b. 1319, l. 1–118.

¹⁰² 1876 – 14 prašymų; 1879 – 25 prašymai, 1885 – 19 prašymų, 1891 m. – 24 prašymai (tiesa, bylos apima ne visus metus), ten pat, ap. 1876 BS, b. 736; ten pat, ap. 1879 BS, b. 333; ten pat, ap. 1885 BS, b. 976; ten pat, ap. 1891 PS, b. 10. Tačiau nesu tikra dėl prašymų išvykti už Vilniaus generalgubernatorystės ribų skaičiaus, nes tokio pobūdžio prašymų yra ir kitose bylose.

¹⁰³ Manytina, kad šio pobūdžio prašymai (t. y. ŠVK Romos katalikų dvasininkų prašymai) buvo saugomi kitose bylose, nes peržiūrėjus 1891 m. Žemaičių (Telšių) ir 1892 m. Vilniaus vyskupijos dvasininkų prašymus jų fiksuota gerokai daugiau.

¹⁰⁴ Byla apie leidimus Romos katalikų dvasininkams išvykti pagal 1870 01 19 aplinkraščių, ten pat, ap. 1873 BS, b. 1319, l. 1–118.

¹⁰⁵ 1873 03 16 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 11.

vyslio kraštą būtinas jo leidimas, nes esą tokios kelionės blogai veikia dvasininkus¹⁰⁶. Kita vertus, leidimo atvykti galėjo negauti dvasininkas ir ne iš Lenkijos Karalystės. Dėl „fanatiškos“ laikysenos visiškai patikimais nelaikyti Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos dėstytojai (Vincentas Kliučinskis, Steponas Račkauskas ir Jonas Labokas), tačiau tik vienam – J. Labokui – buvo neigiamai atsakyta dėl jo prašymo atvykti į Kauno guberniją Vieviržėnus. Atsisakė priimti Kauno gubernatorius. Gardino gubernatorius į Sokolkus priėmė¹⁰⁷.

1891 m. į Vilniaus generalgubernatorių kreiptasi dėl 24¹⁰⁸ dvasininkų prašymų, ir visi jie buvo patenkinti. Prašiusieji buvo iš Mogiliavo arkivyskupijos, Lenkijos Karalystės ar Pietvakarių krašto. Įdomu, kad dauguma jų norėjo vykti pas tėvus, giminaičius į Kauno, Vilniaus, Gardino gubernijas. Tokie kelionių maršrutai parodo ir socialinius ryšius bei karjeros vingius. Tikėtina, susiklosčiusius ir dėl sukilimo. Tiesa, Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge profesorius Janas Ciepliakas (Cieplak) prašėsi gydytis į Druskininkus, o Vilniaus vyskupijos vienuolynų vizitatorius, garbės kanauninkas Kazimieras Pacynka norėjo mineraliniais vandenimis gydytis Piatigorske. Paminėtinas ir atvejis, beje, pasikartojęs ne vienerius metus, kai prašoma leidimo Mogiliavo arkivyskupijos dvasininkui vykti į Žemaičių (Telšių) vyskupiją, kad ten Didįjį Ketvirtadienį vyskupo būtų pašventintas Mogiliavo arkivyskupijai skirtas liturginis aliejus. Mat tuo metu Sankt Peterburge Mogiliavo arkivyskupo nebuvo¹⁰⁹, būta tik valdytojo.

1891–1892 m. duomenys rodo kelionių maršrutus, jų dažnumą. Parapijos dvasininko savoje parapijoje galėjo nebūti nuo keleto dienų iki kelių mėnesių, nors tai nebūtinai reiškę, kad parapija likdavo visai be dvasininko (nors nutikdavo ir taip, kadangi būta ne vienos parapijos tik su vienu dvasininku). Jeigu parapijoje nebuvo vikaro ar kito galinčio pavaduoti dvasininko, vyskupas komandirudavo kitos parapijos dvasininką. Užvenčio klebonas Adomas Petkevičius vyskupo prašė į parapiją skirti naujai įšventintą kunigą, nes esą nėra kam dirbti: vikaras Kazimieras Čapronas kasmet mėnesiui vyksta pas gimines, paskui maudynių į Palangą¹¹⁰. Visgi tokios vikaro(ų) kelionės nebuvo ypatinga išimtis, nes prašymų dėl keleto mėnesių išvykos prie jūros, pas giminaičius būta ne vieno.

¹⁰⁶ 1898 07 05 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui su Kauno gubernatoriaus 1898 07 04 rašto Policijos departamentui kopija, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 33.

¹⁰⁷ 1886 06 25 Gardino gubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui (kopija), ten pat, ap. 1886 BS, b. 838, l. 46 (rašte minima, kad J. Labokas 1885 m. baustas 50 rub. bauda, nes atsisakė laidoti savižudį, o su rusų valdininku bendravo įžūliai, lenkų kalba, sakė, kad jis ne rusas ir rusų kalbos nesupranta).

¹⁰⁸ Skaičiuota pagal Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos bylą: ten pat, ap. 1891 PS, b. 10.

¹⁰⁹ 1891 04 09 Mogiliavo arkivyskupijos valdytojo A. Daugėlos raštas, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 374.

¹¹⁰ 1891 06 21 Užvenčio klebono raportas vyskupui, ten pat, l. 876. Beje, Kazimieras Čapronas 1891 05 28 prašė vyskupo gauti leidimą vykti gydytis jūros maudynėmis vienam mėnesiui, ten pat, l. 658.

Žemaičių (Telšių) vyskupijoje 1891 m. dvasininkai (iš viso 582¹¹¹) pateikė apie 150 prašymų vyskupui dėl leidimų išvykti iš savo parapijos¹¹². Beveik dėl visų jų vyskupijos valdžia sutiko. Tikrai žinoma, kad gubernatorius atsiuntė 71 bilietą kelionėms į kitas gubernijas ar apskritis (t. y. ilgesnėms nei 7 dienų išvykoms). Iš jų – 34 bilietai išduoti vasaros mėnesiams. Pusė jų – į Palangą. Taigi šiame kurorte „besinaudojant maudynėmis jūroje“ galėjo susitikti kelios dešimtys įvairaus statuso vyskupijos dvasininkų (be to, būta atvykusių ir be leidimų). Kunigas Antanas Vytartas atsiminimuose aprašo laiką, praleistą Palangoje atostogaujant, iš ten parsivežant ir nelegalios spaudos¹¹³. Populiariu buvo vykti į Rygą, Liepoją, Dubelnę. Į Birštoną (Vilniaus gubernijoje) 1891 m. vyko tik vienas asmuo. Kiti maršrutai – Vilnius, Sankt Peterburgas, Varšuva buvo populiariesni kitais metų laikais. Beveik visų jų tikslas – gydytis, konsultuotis su gydytojais.

Vilniaus vyskupijoje 1892 m. (348 dvasininkai¹¹⁴) žinoma apie 220 prašymų išvykoms¹¹⁵. Iš jų – 44 gubernatoriaus siųsti bilietai. Varšuva buvo itin populiaru tarp Vilniaus vyskupijos dvasininkų (17 prašymų, dažniausiai prašyta dėl konsultacijų pas gydytojus), tačiau beveik tiek pat (15) prašymų buvo ir dėl išvykimo į Kauno guberniją. Prašytasi ir į muę / turgų (*na jarmarku*), ir pas giminaičius, tėvus ar motiną, arba tiesiog – į gimtinę „na rodinu“. Tokie maršrutai nestebina žinant, kad daugiau Vilniaus seminarijoje besimokiusių valstiečių luomo asmenų buvo iš Kauno gubernijos. Taigi, ir įšventinti sielovadinį darbą dirbo Vilniaus vyskupijoje, o atostogavo ir tėviškėje. Palanga ir kiti Pabaltijo gubernijų kurortai tarp Vilniaus vyskupijos dvasininkų nebuvo tokie populiarūs kaip vyskupijos ribose buvę Birštonas ar Druskininkai, nors ir pastaruosiuose vienu metu nebūdavo didelės dvasininkų grupės, kaip kad Palangoje. Galima daryti prielaidą, kad dvasininkų mobilumas nebuvo didelis.

Kelionės į užsienį nebuvo dažnos. Pasai kelionėms į užsienį buvo gaunami per Vidaus reikalų ministeriją. Dvasininkas kreipdavosi į vyskupą, pastarasis – į gubernatorių, šis – į generalgubernatorių, o generalgubernatorius – į vidaus reikalų ministrą. Visuose prašymuose turėjo būti nurodomi kelionės tikslas, laikas. 1891 m. kovą Kauno gubernijos gyventojams išduota 100 užsienio pasų. Iš jų tik 2 išduoti dvasininkams¹¹⁶. 1891 m.

¹¹¹ *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Dioecesi Telsensi in Annum Domini Communem MDCCCXCI*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1891.

¹¹² Tokius duomenis turime tik apie tolimesnes išvykas, t. y. už savo parapijų ribų, ir tikrai negalime teigti, kad jie išsamūs. Pavyzdžiui, neturime visų duomenų apie išvykas, susijusias su karjeros pokyčiais. Kita vertus, ir esamų duomenų rodomos tendencijos visai tikėtinos.

¹¹³ Antanas Vytartas [Atsiminimai], *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 1– F. 301, l. 17–18, 39B, 117–124.

¹¹⁴ *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Dioecesi Vilnensi in Annum Domini Bissextilem MDCCCXCII*, Vilnae: Typis A. H. Syrkin, 1891.

¹¹⁵ Skaičiuota pagal: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2516.

¹¹⁶ Skaičiuota pagal: ten pat, f. 378, ap. 1891 PS, b. 22.

į užsienį išvyko devyni Romos katalikų dvasininkai¹¹⁷ iš Žemaičių (Telšių) vyskupijos ir 2 iš Vilniaus vyskupijos (beje, 1892 m. taip pat 2). Visi¹¹⁸ prašė leisti vykti gydytis. Vyкта gydytis mineraliniais vandenimis į Karlsbadą, Marienbadą, Višį, Pietų Tirolių, Zakopanę. Minėtasis Vyžūnų vikaras J. Liasauskis gavo užsienio pasą pusei metų gydymuisi Pietų Tirolyje 1891 m. pabaigoje, o grįžo 1896 m. rugpjūtį¹¹⁹. Kauno gubernatoriumus nuogaštavo, kad neturi kaip patikrinti, ką veikė užsienyje pradelsęs pasą asmuo. Algimanto Katiliaus tyrimai rodo, kad tokie ligoniai dažnai ne tik gydėsi, bet ir mokėsi¹²⁰. J. Liasauskis taip pat Romoje įgijo daktaro laipsnį. Pasiaiškiniame pristavui rašė, kad sveikata neleido anksčiau pargrįžti, o susiruošęs esą labai skubėjo ir vyko tiesiai į tarnybos vietą – Vyžūnus, tiesa, dar užsuko į Palangą (laukė grąžinamų savo knygų iš Rygos cenzūros¹²¹)...

Į užsienį vyko įvairias pareigas bažnyčioje užimantys dvasininkai: vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis, Krakių vienuolyno kapelionas Gelazijus Mongialla, Žemaičių (Telšių) Romos katalikų dvasinės seminarijos dėstytojas Petras Borovskis, Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos dėstytojas Jonas Labokas, Bresto bažnyčios klebonas ir dekanas Ignacijus Merkevičius, Sudeikių bažnyčios klebonas Jonas Kiška, Vadaktų filialistas Liudvikas Karzonas, Šiaulių bažnyčios vikaras Juozapas Gedgaudas, Vyžūnų vikaras Juozapas Liasauskis, Ukmergėje pas giminaičius gyvenęs kunigas Jeronimas Sipavičius, Juozapas Genys, Mintaujos gimnazijos (Kurliandijos gubernija) tikybos mokytojas. Aukštesnes pareigybes užimantys asmenys vyko dažniau, tačiau keliavo ir žemesnio statuso dvasininkai. Taigi, mobilumo parametą būtina kontekstualizuoti, jeigu pagal jį sprendžiame apie dvasininko finansines galimybes keliauti. Vikaras, negaunantis jokių pajamų iš valstybės, galėjo prašytis vykti į Pietų Tirolių. Vilniaus seminarijos dėstytojas J. Labokas¹²², gaudavęs kelių šimtų atlyginimą ir galėjęs užimti daugiau apmokamų pareigybių, prašė 300 rub. vienkartinės išmokos kelionei. Žemaičių (Telšių) seminarijos rektorius Jeronimas Račkauskis prašė 500 rub. (skirta 250 rub.¹²³). Taigi tokių išmokų prašiusieji dažniausiai ir gaudavo, nors tokie prašymai nėra dažni.

Pastebėtume, kad išduodant pasus dvasininkai buvo charakterizuojami dėl politinio patikimumo, tačiau baustumas, buvusi policijos priežiūra nebuvo taisyklė ar pretekstas

¹¹⁷ Skaiciuota pagal: ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 155; ten pat, f. 378, ap. 1891 PS, b. 26.

¹¹⁸ Vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio prašymo nėra. Yra jo užsienio pasas.

¹¹⁹ 1896 11 08 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 47.

¹²⁰ A. K a t i l i u s, min. veik., p. 258–276.

¹²¹ Vyžūnų vikaro J. Liasauskio pasiaiškinimas Vilkmėrgės 4-ojo stano pristavui, *LVI A*, f. 378, ap. 1891 PS, b. 26, l. 48.

¹²² 1891 05 23 Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 31 (apie tolesnę prašymo eigą žr.: l. 32, 37, 38).

¹²³ 1886 05 05 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1886 BS, b. 838, l. 27–28; 1886 05 28 VRM KDRD raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 43.

nesuteikti paso (minėtasis J. Liasauskis išvyko į užsienį po vienerių metų, praleistų vienuolyne, pasaulietinės valdžios sprendimu). Tiesa, vietinė valdžia tokių norų turėdavo, buvo linkusi labiau kontroliuoti keliautoją, tačiau dėl užsienio paso išdavimo sprendimą priimdavo vidaus reikalų ministras. Po vidaus reikalų ministro atsiliepiamo (1872 m. birželio 5 d. (nr. 50)) Vilniaus generalgubernatorius išleido aplinkrašį (1872 m. liepos 12 d. (nr. 102)), kuriame buvo reikalavimas, kad vykstantys į užsienį dvasininkai pasirašytų (*dali podpisku*), jog vykdami į Prūsijos kurortus kelionės metu aplenks Poznanę ir jos provinciją, o vykdami į Austriją – nesilankys kitose valstybėse¹²⁴. Vėliau miestų sąrašas buvo išplėstas¹²⁵. Taigi turėjo būti ir buvo kontroliuojama ir išvyka, ir maršrutas¹²⁶. Tačiau paminėtina, kad tokių kelionės maršruto kontrolės atvejų sutinkame ir išduodant leidimus (pasus-bilietus) kelionei net ne į užsienį: pavyzdžiui, kun. Eduardas Narkevičius, vykęs iš Lenkijos Karalystės Petravo gubernijos į Vilnių pas tėvus, pasirašė, kad vyks tiesiai į Vilnių ir niekur nesustos¹²⁷. O Vilniaus gubernatorius įtarė, kad bilieto kelionei į Sankt Peterburgą prašantis Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos rektorius, garbės kanaanikas Konstantinas Majeviskis gali susitikti su ištremtu Vilniaus vyskupu Karoliu Hrynevickiu ir todėl siūlė išduoti jam bilietą vykti tik „tiesiu keliu“ į Sankt Peterburgą¹²⁸. Aplinkraščiais reglamentuojama tvarka sudarė sąlygas improvizacijoms, valdininkų iniciatyvų raiškiai.

Įvardytą Romos katalikų dvasininkų mobilumo reglamentavimo tvarką XIX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje bandyta suvienodinti visame Vakarų krašte. Tai buvo centrinės valdžios iniciatyva. Detalizuosime: 1891 m. pradžioje vidaus reikalų ministro ir Kijevo generalgubernatoriaus susitarimu buvo patvirtintos 8 punktų taisyklės apie Pietvakarių krašto gubernijų Romos katalikų dvasininkų išvykas iš nuolatinės gyvenamosios vietos tarnybos ir asmeniniais reikalais¹²⁹. Taisyklės apėmė parapijos klerą, vienuolių

¹²⁴ 1872 07 08[?] vidaus reikalų ministro A. Timaševo raštas Vilniaus generalgubernatoriui ir pastarojo aplinkrašis Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernatoriams, ten pat, ap. 1872 BS, b. 1303, l. 1–3.

¹²⁵ A. K a t i l i u s, min. veik., p. 274–275.

¹²⁶ Reikalavimai pasirašyti, kad laikysis kelionės maršruto, yra dažni byloje apie Romos katalikų dvasininkams išduodamus užsienio pasus, *LVI*A, f. 378, ap. 1891 PS, b. 26, l. 13, 20, 24, 46.

¹²⁷ 1873 04 28 ir 1873 06 25 Petravo gubernatoriaus raštai Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1873 BS, b. 1319, l. 19, 61.

¹²⁸ 1885 06 18 Vilniaus gubernatoriaus raštai Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, ap. 1885 BS, b. 976, l. 34.

¹²⁹ Taisyklių punktai: 1. Romos katalikų dvasininkai išvykoms į kaimynines savo dekanato parapijas, nepriklausomai nuo to, ar dekanato ribos sutampa su apskrities ribomis ar jas peržengia, turi prašyti dekanato leidimo. Apie kiekvieną tokį leidimą, išduodant bilietą kelionei, dekanas privalo pranešti vietos ispravnikui arba tam ispravnikui, į kurio apskritį vykstama, nurodant datą ir numerį.

2. Pirmojo punkto tvarka netaikoma vykstant į atlaidus arba bažnytines šventes. Joms visi dvasininkai per dekaną prašo leidimo iš gubernijos vadovybės. Ji stebi, kad nebūtų daugiau 2-ų, ypatingais atvejais 3-jų, kitų parapijų kunigų, neskaitant vietinės parapijos klebono.

dvasininkus, seminarijų ir Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos studentus, vyskupijos hierarchus ir reglamentavo jų judėjimą parapijose, dekanate, už jo ribų, vyskupijoje ir už jos ribų, taip pat reglamentavo dvasininkų dalyvavimą bažnytinėse šventėse bei vyskupo vizitacijų metu. Dvasininkų judėjimo reglamentavimas buvo aiškiai susietas su jų sielovadinių funkcijų atlikimu. Tai, kas iki tol funkcionavo kaip aplinkraščiai, įgavo aiškią VRM sankcionuotą formą. Pasaulietinės valdžios kontrolė išliko. Tačiau, svarbu pastebėti, kad šių taisyklių 5-ame punkte buvo numatyta galimybė dvasininkams išvykti dėl „neatidėliotinių poreikių“ (*bezotložnyje potrebnosti*) į gretimas parapijas be pasaulietinės valdžios leidimo ir netgi neinformavus vietos policijos pareigūnų¹³⁰. Taip pat numatyta, kad vyskupas tarnybos reikalais gali iškviesti dvasininkus į vyskupijos centrą be išankstinio pasaulietinės valdžios leidimo (punktas nr. 6). Tais pačiais metais taisyklės papildytos: esą pas dekaną gali atvykti ne daugiau kaip 4 dvasininkai rekolekcijoms (*dlja govenja*)¹³¹. Taisyklės nebuvo dvasininkų mobilumo laisvės išraiška, tai – egzistavusios tvarkos susistemimas. Visgi kai kurie jų punktai jau bent iš dalies atliepė pasaulietinių įstatymų normą, bažnyčios poreikius. Taisyklės leidžia aiškiau pamatyti valdžios priemonių, taikytų ŠVK, turinį. Minėta, kad tik du dvasininkus leista kviesti į bažnyčios šventes Vilniaus vyskupijoje. Tiek pat (ypatingais atvejais – 3) pagal minėtas taisykles leista kviesti Pietvakarių krašte, kuriame parapijos buvo mažesnės¹³² lyginant su ŠVK vyskupijų.

3. Parapijos dvasininkai išvykoms už savo dekanato ribų turi gauti savo vyskupijos vyresnybės leidimą, o kad galėtų juo pasinaudoti, turi gauti nustatytą bilietą iš gubernijos vadovybės. Bilietas gaunamas tik kreipiantis dėl jo vyskupijos vyresnybei.

4. Kiti Romos katalikų dvasininkai, asmenys, baigę seminariją, akademiją, išskyrus vienuolius, kelionėms turi turėti vyskupijos vyresnybės leidimą ir bilietą, gautą ankstesniame punkte nurodyta tvarka.

5. Visi parapijos dvasininkai gali vykti neprrašę leidimo į besiribojančias parapijas, jei jos būtų ir kitos apskrities, tik išimtinai dėl tokių priežasčių: laidotuvėms, miršančiojo išpažinčiai, krikštyti sergantį kūdikį, jeigu parapijos dvasininkas negali tą patarnavimą atlikti dėl ligos, atstumo, jam išvykus ir pan., o poreikis neatidėliotinas.

6. Vienuoliai gauna leidimus išvykoms per vienuolyno vyresnįjį, vyskupijos vyresnybę ir gubernijos vyresnybę, nurodant priežastį ir laiką.

7. Vyskupui suteikiama teisė be išankstinio gubernijos valdžios leidimo tarnybos reikalais išsikviesti į Žitomyrą jam pavaldžius dvasininkus. Vyskupo vizitacijos metu kviesti ne daugiau 3-ų, ypatingais atvejais 4-ių dvasininkų ir apie juos pranešti gubernijos vyresnybei.

8. Visi Romos katalikų dvasininkai esant reikalui vykti į ŠVK, Pavyslio kraštą ar Kurliandijos guberniją prašo leidimo per vyskupijos vyresnybę pas gubernijų valdžią, o jie duoda sutikimą, tik susisiekę su gubernatoriais ir generalgubernatoriais tų gubernijų, į kurias vykti leidimo prašoma. Tiksliai nurodomas laikas, vietovė, priežastis. 1891 03 17 vidaus reikalų ministro Ivano Durnovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui su taisyklių kopija, ten pat, ap. 1891 PS, b. 30, l. 1–4.

¹³⁰ Ten pat, l. 4.

¹³¹ 1891 10 25 vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 31.

¹³² Д. Б о в у а, *Гордиев узел Российской империи: власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914)*, Москва, 2011, с. 790–793.

Patvirtinus taisykles Pietvakarių kraštui kilo klausimas apie jų taikymą ŠVK. Po biurokratinės procedūros – gubernatoriai teikė savo nuomones – Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas konstatavo, kad Pietvakarių kraštui galiojančių taisyklių negali pripažinti tinkamomis ir ŠVK¹³³. Gubernatorių reakcija į taisyklėse išdėstytą tvarką buvo dvejopa: punktai, kurie, jų nuomone, atitiko ŠVK galiojančią tvarką, buvo priimami, o pasiūlytos naujovės vertintos įvairiai. Tik Gardino gubernatorius sutiko dėl 5-ojo punkto taikymo, t. y. numatyti galimybę išvykti dvasininkui iš parapijos be pasaulietinės valdžios leidimo dėl neatidėliotinių priežasčių. Vilniaus gubernatorius buvo itin atsargus: nesutiko dėl 5-ojo punkto (jo nuomone, išimtį būtų galima taikyti tik vykstant pas mirštantį dvasininką), o dėl kitų dvasininkų atvykimo į bažnytines šventes nurodė, kad tose apskrityse, kur yra naujos stačiatikių parapijos, bei yra perėjimo į katalikybę atvejų, visiškai uždrausti kitų dvasininkų atvykimą.

Kauno gubernatorius laikė naudingu taisyklių išleidimą, ir vienus Pietvakarių kraštui skirtų taisyklių punktus įvertino kaip griežtesnius, kitus – laisvesnius, lyginant su egzistavusiais ŠVK, tačiau priimti minėtų taisyklių nesiūlė. Jis pateikė savo 11 punktų projektą¹³⁴. Kai kurie jo punktai atkartojė egzistavusią tvarką, o kiti kontrolę tik griežtino. Jo siūloma tvarka turėjo būti griežtesnė net ne lyginant su Pietvakarių krašto taisyklėmis, o lyginant su iki tol buvusia tvarka gubernijoje. Jis nurodė, kad vyskupas pas save vienu metu negalėtų išsikviesti daugiau nei 4 dvasininkų, o vyskupo vizitacijos metu jį sutikti galėtų ne daugiau kaip 10 dvasininkų. Siūlė sudaryti naujus bažnytinių švenčių sąrašus ir mažinti atvykstančių į bažnytines šventes dvasininkų skaičių. Projekte, nors iš esmės buvo atkartotas minėtasis 5-as taisyklių punktas dėl neatidėliotinių dvasininkų išvykų, bet pridėta, kad apie tokią kelionę dvasininkas privalo informuoti artimiausią policijos pareigūną. Nėra duomenų, kad Kauno gubernatoriaus siūlymai tuomet būtų buvę svarstyti, tačiau minėtas taisykles gubernatorius siūlė dar kartą¹³⁵ – 1893 m., kai Vilniaus generalgubernatoriumi buvo paskirtas Nikolajus Orževskis. Tačiau XIX a. paskutinįjį dešimtmetį pokyčių dvasininkų mobilumo ŠVK reglamentavime neįvyko.

Tuo tarpu Mogiliavo arkivyskupijai, tiksliau, tik Mogiliavo ir Vitebsko gubernijoms, 1892 m. rugsėjo 30 d. taip pat buvo patvirtintos taisyklės dėl dvasininkų išvykų¹³⁶. Jos visiškai atkartojė Pietvakarių kraštui skirtas taisykles. Romos kurija tokią tvarką ne kartą

¹³³ [Be datos] Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui (kopija, juodraštis), *LVT*, f. 378, ap. 1891 PS, b. 30, l. 26.

¹³⁴ 1891 05 11 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui su taisyklių projektu, ten pat, l. 18–23.

¹³⁵ 1893 12 16 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui su taisyklių projekto kopija, ten pat, ap. 1893 BS, b. 466, l. 85, 92–95.

¹³⁶ 1892 09 30 Vidaus reikalų ministerijos KDRD raštas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Simonui Kozlovskui su taisyklėmis, *RVT*, f. 826, ap. 3, b. 252, l. 181–184.

kritikavo, bet pasaulietinė valdžia atsakė, kad taip dvasininkų asmens laisvė ribojama dėl jų politinės laikysenos¹³⁷, ir kol nesikeis dvasininkų laikysena, tvarkos keisti neketino.

Aplinkraščiais reguliuojama, baudomis kontroliuojama dvasininkų mobilumą reglamentuojanti tvarka ŠVK liko nesusisteminta. Dvasininkų mobilumo suvaržymai (išvykos gubernijos ribose bei religinių patarnavimų teikimas išvykus už parapijos) buvo atšaukti po 1904 m. gruodžio 12 d. imperatoriaus įsako. Tai buvo vienos iš nedaugelio atšauktų priemonių, kurios reglamentavo Romos katalikų dvasininkų veiklą. XX a. pradžioje centrinė valdžia jas įvertino kaip sąlygotas ne politinių priežasčių¹³⁸ ir atšaukė, tačiau išstisus šių priemonių taikymo dešimtmečius jose buvo reikšmingas būtent politinis dėmuo.

P.S. ir išvados. Pasaulietinės valdžios politikos praktiką rodo ir administracinių baudų taikymas dvasininkams pažeidus judėjimo tvarką. Baudos buvo numatytos jau generalgubernatoriaus M. Muravjovo instrukcijose ir jų ir papildymuose¹³⁹. XIX a. devinto dešimtmečio pradžioje buvo peržiūrima vietos administracijos skiriamų baudų sistema ją suvienodinant visame ŠVK. Tai pabrėžtinai nurodyta 1881 m. balandžio 29 d. Vilniaus generalgubernatoriaus E. Totlebeno aplinkraštyje Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams¹⁴⁰. Antrajame šio aplinkraščio punkte ir buvo nurodyta, kad baudžiama už savavališką dvasininko išvykimą iš parapijos¹⁴¹. Dvasininkų judėjimo kontrolė, t. y. baudų skyrimas už pažeidimus, ŠVK devintame XIX a. dešimtmetyje ir vėliau buvo vykdoma remiantis būtent šiuo aplinkraščiu¹⁴², nors atšaukiant šią tvarką pripažinta, kad negaliojanti yra būtent 1863 m. gegužės 24 d. M. Muravjovo instrukcija dėl baudų skyrimų administracine tvarka¹⁴³.

Valdžia dvasininkus vertino kaip valstybės tarnyboje esančius, dvasininkų luomui priklausančius asmenis ir tuo argumentavo savo reglamentacinių priemonių taikymą, kita vertus, politinis aspektas, nors argumentacijoje minėtas kur kas mažiau, buvo svarbesnis už socialinį.

Romos katalikų dvasininkų mobilumas arba judėjimo laisvė – parametras, charakterizuojantis dvasininko sielovadinių, ganytojiškų funkcijų realizavimo galimybes, apibūdinan-

¹³⁷ Rusijos vyriausybės atsakymai į Romos kurijos 1893 07 22 ir 1893 09 17 promemorijas, ten pat, f. 821, ap. 150, b. 117, l. 8–9, 32–33.

¹³⁸ Plačiau apie tai žr. V. Ž a l t a s k a i t ė, Romos katalikų dvasininkas... (tęsinys), p. 92.

¹³⁹ *Сборникъ распоряженій графа Михаила Николаевича Муравьева...*, c. 101–156 (Beje, pavadinime nurodoma 1864 05 24 instrukcija, o tekste – 1863 05 24), c. 250.

¹⁴⁰ 1881 04 29 Vilniaus generalgubernatoriaus aplinkraštis gubernatoriams, *RVIA*, f. 1282, ap. 2, b. 2061, l. 32–37; redaguotas tas pats dokumentas, ten pat, f. 821, ap. 125, b. 3264, l. 38–42.

¹⁴¹ 1881 04 29 Vilniaus generalgubernatoriaus aplinkraštis gubernatoriams, ten pat, l. 40.

¹⁴² Baudų dvasininkams, kurie pažeidė dvasininkų judėjimo taisykles, skyrimai, *LVIA*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 882, l. 2, 7; būtent 1882 11 17 nurodomas: 1897 11 30 Gardino gubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministru, ten pat, ap. 1898 PS, b. 52, l. 15.

¹⁴³ 1906 01 14 raštas, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3265, l. 121.

tis visuomenės socialinės komunikacijos galimybes. Jo kontekstualizavimas leidžia matyti ir valdžios politikos ypatybes, ir Romos katalikų dvasininkų socialinės raiškos galimybes.

Mobilumo kontrolės priemonės, išreikštos centrinės bei vietos valdžios aplinkraščiais ir taikytos po 1863–1864 m. sukilimo ŠVK Romos katalikų dvasininkams, rodo valdžios nepasitikėjimą šia socialine grupe, jos kontrolės mastą. Kontrolės priemonės išliko beveik nepakitusios keletą dešimtmečių, o ir vėliau buvo tik griežtinamos. Devintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje atsiradę nauji aplinkraščiai kontrolę stiprino, kartu su mobilumo kontrole buvo reglamentuojamas dvasininkų dalyvavimas religinėse praktiko- se, sielovadinių pareigų atlikimas.

Dvasininkų judėjimo, susijusio su sielovadinių funkcijų atlikimu, ribojimu buvo siekia- ma savaip reglamentuoti religinį gyvenimą, keisti religinių praktikų vyskupijose tradiciją. Dvasininkų luomo mobilumo ribojimai varžė jų sielovadinę veiklą, taip pat dalyvavimą socialinėje komunikacijoje. Taigi stabdė modernizacijos procesą visuomenėje.

MOBILITY OF THE ROMAN CATHOLIC CLERGY AND ITS CONTROL IN THE DIOCESES OF SAMOGITIA (TELŠIAI) AND VILNIUS (AFTER THE UPRISING OF 1863–1864 AND UNTIL THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Summary

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

In this research the concept of mobility is used in the sense of the freedom of movement and analysed as a feature instrumental of the representatives of the class of the Roman Catholic clergy when conducting the functions of pastoral care assigned to the said class, and, in addition, generally characterising the potential of the social communication within the society.

The goal of the research is to record measures of the authorities that provided for the mobility of clergymen following the uprising of 1863–1864, and analyse the practice of their application in the dioceses of Samogitia (Telšiai)¹ and Vilnius². Analysis of the practice of measure application is aimed at a

¹ The double name of the Diocese (and seminary) of Samogitia (Telšiai) was featured in the agreement between the Apostolic Throne and the Russian Empire signed in 1847. In 1865 when the seminary was re-located from Varniai to Kaunas, its name remained unchanged. Further the name of the Diocese (and seminary) of Samogitia which is more common in historiography will be used. The name featured in the footnotes will reflect that used in that particular source.

² The Diocese of Minsk (encompassing Minsk governorate) was also part of the so-called Northwestern province, however, in 1869 it was liquidated with the sanction of the secular authorities and attached to the Diocese of Vilnius. By the agreement between Russia and the Apostolic Throne signed in December of 1882, the Diocese of Minsk was attached to the Archdiocese of Mohilev.

more universal, dynamic and colourful picture revealing details and aspects that distinctively characterize both the policy of the authorities and the estate of the clergy.

Following the uprising of 1863–1864 the authorities in the so-called Northwestern province strived to control not only the social mobility of clergymen, but also their movements within parishes and dioceses (clergymen travelling to locations of their service or temporary duty journeys to cover for the parish priest, participating in church celebrations – feast days – in other parishes, participating in other religious practices, for example, 40-hour service, spiritual exercises for priests, funerals, etc.). All clergymen's trips of this type required authorization from the secular authorities. Control of social mobility and mobility in general made up a group of interrelated instruments.

There were attempts of the central government to unify the administration of the whole of the Northwestern region and sanction the administrative orders of the local government by means of the Emperor's decrees. However, the activities of Roman Catholic clergymen, including the instruments regulating their mobility, were not listed among those entitled to change. Control of the activities of Roman Catholic clergymen was left in the hands of governors general. The variety of circular notes afforded grounds for officers' improvisations and lawlessness. Restraints to clergymen's mobility (trips within the boundaries of the governorate and rendering of religious services outside the parish) were repealed following the Emperor's decree of 12 December 1904. This was one of the few repealed instruments regulating the activities of Roman Catholic clergymen. In the beginning of the 20th century, the central government classified them as measures conditioned by non-political reasons and thus these instruments were cancelled, however, in the decades of their application the political constituent in them was considered to be of importance.

Mobility control instruments, embodied in the circular notes of the central and local governments and applied after the uprising of 1863–1864 with regard to Roman Catholic clergymen of the Northwestern region, reveal the distrust that the authorities demonstrated towards this social group and the scope of its control. Measures of control remained unchanged for several decades and later were only stiffened. The new circular notes that were issued in the first half of the 1880s tightened the control and, alongside mobility control, also regulated participation of clergymen in religious practices as well as rendering of pastoral care related duties. Restrictions to the mobility of clergymen related to the fulfilment of the functions of pastoral care were aimed at a different regulation of religious life and change of the tradition of religious practices in dioceses. The authorities viewed clergymen as individuals that were employed in the state civil service and were part of the clergy estate, thus motivating the application of regulating measures; on the other hand, the political aspect, though bestowed less attention in the argumentation, was of greater importance than the social aspect.

Gauta 2013 m. lapkričio mėn.

Vilma Žaltauskaitė – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų kryptis – sociokultūrinė Katalikų Bažnyčios padėtis modernios Lietuvos kūrimosi procese XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje, Romos katalikų dvasininkų luomo laikysena ir raiška visuomenėje.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius.

El. paštas: zaltauskaite@istorija.lt